

ГУМАНІТАРНІ ПИТАННЯ МЕДИЦИНИ І ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

DOI: 10.26693/jmbs07.02.214

УДК 378.1:37.013.42-364:376

Крамар С. Б.¹, Жаріков М. Ю.¹,

Назарова Д. І.², Бондаренко З. П.³

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: МЕТА, ЗАВДАННЯ, НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

¹Дніпровський державний медичний університет, Дніпро, Україна

²Дніпровський медичний інститут традиційної і нетрадиційної медицини, Дніпро, Україна

³Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, Україна

Розвиток освітньої системи безпосередньо залежить від рівня розвитку суспільства. «Освіта має надаватися в межах можливого, у загальноосвітніх школах, без будь-якого вияву дискримінації стосовно дітей та дорослих інвалідів» – така офіційна позиція європейської спільноти була висловлена ЮНЕСКО, Комісією з прав людини. Ідеї інклюзії потребують від закладів вищої освіти (далі – ЗВО) кардинальних змін освітнього простору. Для реалізації даної ідеї потрібне покрокове запровадження комплексу дій, які спрямовані на вирішення питань пов'язаних із нормативно-правовим, навчально-методичним, кадровим забезпеченням інклюзивної вищої освіти.

Перебудова вишів до роботи з інклюзивними студентами потребує змін у структурі ЗВО. Виникає необхідність у створенні окремих підрозділів для організації інклюзивного навчання. У залежності від ступеня порушень особливого слухача робота з інклюзивними студентами у ЗВО може бути запланована як індивідуальна, у складі інклюзивних груп або у складі інтегрованих груп разом з іншими слухачами вищої освіти.

Обов'язковим пунктом у розвитку ЗВО на шляху впровадження інклюзивної освіти є забезпечення розвитку особистості студента з інвалідністю та його соціалізації. Необхідно налагодити контакт інклюзивних студентів не тільки з викладацьким складом, але й забезпечити злиття інклюзивних студентів з основним студентським колективом вишу. Для здійснення цього об'єднання необхідно створення умов для соціальної, культурної, творчої, фізичної, спортивної реабілітації студентів з особливими потребами. У подальшому, для ЗВО важливим завданням є надання допомоги випускникам з інвалідністю у працевлаштуванні.

Ключові слова. Інклюзія, інклюзивна освіта, студенти з особливими освітніми потребами, заклади вищої освіти.

Вступ. Антрополог Маргарет Мід запитала студентів, що вони вважають першою ознакою цивілізації. Студенти запропонували знаряддя праці: оброблене каміння, риболовні гачки, горщики. Але Мід вразила студентів, сказавши, що першою ознакою цивілізації у давній культурі виступає стегнова кістка, яка була зламана, а потім зрослась. Якщо жива істота у царстві тварин зламає ногу, то вона загине. Стегнова кістка, яка була зламана, а потім зрослась є доказом того, що хтось витратив час, щоб залишитись з пораненням, переніс людину у безпечне місце та піклувався про неї, доки особа відновлювалась. Учена сказала: «Допомога іншій людині під час важкого періоду – це той вчинок, з якого розпочинається цивілізація».

Еволюція людської цивілізації засвідчує чітку закономірність: суспільство й освіта виступають каталізаторами одне для одного. Розвиток освітньої системи безпосередньо залежить від рівня розвитку суспільства. Та навпаки, який рівень розвитку притаманний освітній системі, від цього залежить, яким чином розбудовується суспільство [1].

Суспільство є найскладнішою соціальною системою. Довгий і складний шлях розвитку суспільства демонструє нам історія, а відношення до осіб з особливими потребами, ще складніше. На теперішній час, система спеціальної освіти для осіб з особливими освітніми потребами не відповідає демократичним цінностям, які суспільство ставить на перший щабель. Час і суспільство вимагають змін у системі освіти: перехід до розбудови

демократичного, відкритого громадянського суспільства, толерантного ставлення до відмінностей, визнання цінності кожної людини, ратифікація численних конвенцій та декларацій у сфері прав людини, дитини, людей з інвалідністю [1]. Стрімке поширення положень інклюзії відкривають величезні можливості для громадян з особливими потребами, вимагають кардинальних та незворотних змін у системі дошкільної, шкільної та професійної освіти. Одночасно ці зміни висвітлюють проблемні місця існуючих систем освіти (як масової, так і спеціальної). Освіта України вже розпочала свій шлях еволюційних змін у напрямку впровадження інклюзивної практики, тож разом з іншими країнами постала перед проблемами періоду модернізації галузі, як матеріально-технічної модернізації, так і у підготовці викладацького та допоміжного складу фахівців. Сучасний період розбудови освітньої системи (з 90-их років ХХ сторіччя) показав, що оновлена система освіти має відповідати соціальним запитам як сьогодення, так і забезпечити якісно нове майбуття.

«Освіта має надаватися в межах можливого, у загальноосвітніх школах, без будь-якого вияву дискримінації стосовно дітей та дорослих інвалідів» – така офіційна позиція європейської спільноти була висловлена ЮНЕСКО, Комісією з прав людини. «Оскільки у більшості випадків інвалідність сама по собі не є перешкодою, дискримінація – ось що перешкоджає дитині отримати освіту в загальній системі» [1].

Перед закладами вищої освіти України після Ратифікації Україною Конвенції ООН про права інвалідів та затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року [2] постала низка завдань, пов'язана з забезпеченням формування освітнього середовища для людей з обмеженими можливостями: забезпечити відкритість і доступність освіти для людей будь-якого віку, стану здоров'я і матеріального становища, подолання та усунення будь-яких проявів дискримінації, забезпечення рівних можливостей для отримання якісної освіти, запровадження інклюзивної освіти на всіх рівнях. Наказом Міністерства освіти і науки України № 912 від 1 жовтня 2010 року затверджена Концепція розвитку інклюзивної освіти. В Концепції визначені мета, завдання і принципи розвитку інклюзивної освіти, шляхи її впровадження у закладах загальної середньої освіти. Прописані у Концепції і результати, які очікують від її реалізації. Але в Концепції не визначені положення для дій закладів вищої освіти.

Організація інклюзивної освіти повинна здійснюватись у закладах вищої освіти у відповідності зі Стандартними правилами забезпечення рівних

можливостей для інвалідів 1993 року [3], гуманістичними принципами Саламанкської Декларації 1994 року [4], положеннями Плану дій Ради Європи зі сприяння правам і повній участі інвалідів у суспільстві 2006 року [5], Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» та іншими міжнародними угодами і вітчизняними законодавчими актами. Запровадження інклюзивної освіти згідно положення Конвенції ООН повинно забезпечити надання доступних та якісних освітніх послуг людям з інвалідністю з урахуванням здібностей, можливостей, бажань та інтересів кожного [6]. Залучення студентів з інвалідністю в освітнє середовище, а потім і на ринок праці є головною метою Конвенції ООН. Положення Концепції продиктовані тим, що кожна людина має право доступу до вищої освіти, на повагу своїх прав, на гармонійний розвиток своїх талантів, здібностей, своєї особистості. Згідно з положеннями Саламанкської Декларації [4] інклюзивна освіта може розглядатися як система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права людини на отримання якісної освіти у закладі будь-якого типу за власним вибором.

Для проведення політики інклюзивного навчання у вищій школі треба задіяти комплекс процесів для забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти студентам з інвалідністю шляхом організації навчання з урахуванням індивідуальних особливостей їхньої навчально-пізнавальної діяльності. Ефективність впровадження інклюзивного навчання залежить від багатьох чинників, у першу чергу від досконалості нормативно-правової бази, інформаційної підтримки, наукового, навчально-методичного, кадрового, матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного процесу [7].

Курси підвищення педагогічної кваліфікації, здобуття викладачами другої освіти за фахом «Психологія», семінари, вебінари, онлайн-курси з педагогіки, психології, роботі із людьми з особливими потребами, опанування інноваційних освітніх технологій - усі ці заходи допоможуть у вирішенні кадрових питань закладів вищої освіти для підготовки науково-педагогічних кадрів до роботи в інклюзивному середовищі. Необхідним завданням є забезпечення сприятливого психологічного мікроклімату в інклюзивному середовищі, толерантних взаємовідносин між всіма учасниками навчально-виховного процесу, що поступово приведе до реальних позитивних змін у ставленні суспільства до людей з інвалідністю, як до рівних [7].

Важливим елементом процесу організації навчання є соціалізація особливих студентів у житті вищої школи. Необхідно налагодити контакт інклюзивних студентів не тільки з викладацьким

складом, але й забезпечити злиття інклюзивних студентів з основним студентським колективом вишу. Для здійснення цього об'єднання необхідно створення умов для соціальної, культурної, творчої, фізичної, спортивної реабілітації студентів з особливими потребами. Потрібні програми щодо залучення таких слухачів до життя закладу вищої освіти, з розвитку їх вмінь, талантів, прагнень та мотивів.

У подальшому, для ЗВО важливим завданням є надання допомоги випускникам з інвалідністю у працевлаштуванні, що потребує широкого роз'яснювальної роботи серед роботодавців, укладання договорів з підприємствами на працевлаштування інклюзивних спеціалістів тощо.

Основна частина. Найбільш поширене й прийнятне стандартне визначення «особливих освітніх потреб», зокрема в країнах Європи, надається у Міжнародній класифікації стандартів освіти (International Standart Classification of Education): «Особливі освітні потреби мають особи, навчання яких потребує додаткових ресурсів. Додатковими ресурсами можуть бути: персонал (для надання допомоги у процесі навчання); матеріали (різноманітні засоби навчання, в тому числі допоміжні та корекційні); фінансові (бюджетні асигнування для одержання додаткових спеціальних послуг)» [1, 8].

На порядку денному для реалізації Концепції потрібне покрокове запровадження комплексу дій, які спрямовані на вирішення питань пов'язаних із нормативно-правовим, навчально-методичним, кадровим забезпеченням інклюзивної вищої освіти.

Потрібно сформулювати, розглянути та затвердити ряд положень **нормативно-правового забезпечення** інклюзивної освіти:

- про організацію інклюзивного навчання;
- про запровадження системи супроводу навчання студентів з інвалідністю;
- про організацію вступу до університету людей з інвалідністю;
- про підвищення педагогічної кваліфікації викладачів для робіт з особами з особливими освітніми потребами;
- положення про індивідуальну програму реабілітації студента з особливими освітніми потребами.

Перебудова вишів до роботи з інклюзивними студентами потребує змін у структурі ЗВО. Виникає необхідність у створенні окремих підрозділів для організації інклюзивного навчання: виділенні окремого заступника керівника для роботи з інклюзивними студентами; запровадження кураторів інтегрованих груп; організація підготовчого відділення для дітей з особливими освітніми потребами. Окрім розробки нормативно-правових

актів, їх обговорення, затвердження та прийняття до дії, потрібні забезпечення і підготовка фахівців по супроводу студентів з особливими потребами, введення їх до штату закладу вищої освіти. Необхідно планування підвищення кваліфікації викладацького складу, підготовка викладачів для роботи з інклюзивними слухачами, залучення фахівців з реабілітації студентів з особливими освітніми потребами: спеціальних педагогів, дефектологів, асистентів викладача, соціальних психологів, соціальних педагогів, ерготерапевтів, реабілітологів, соціальних працівників.

Особливої уваги з боку викладацького складу та методичних комісій потребує **підготовка навчально-методичного забезпечення** освітнього процесу для інклюзивних студентів:

- індивідуально-орієнтовані програми навчання;
- пристосування навчальних планів до можливостей інклюзивних студентів;
- адаптація навчальних та навчально-методичних матеріалів до потреб інклюзивних студентів.

У залежності від ступеня порушень особливого слухача робота з інклюзивними студентами у ЗВО може бути запланована як індивідуальна, у складі інклюзивних груп або у складі інтегрованих груп разом з іншими слухачами вищої освіти. Ці форми навчання можуть корегуватися в залежності від стану особи з особливими освітніми потребами, від її адаптації у колективі. Можна комбінувати форми навчання, наприклад, на молодших курсах студент може навчатися в інклюзивній групі для його адаптації, а в подальшому, може інтегруватися у звичайну студентську групу. Кожна з цих форм потребує різної навчально-методичної підготовки та забезпечення. Придбання спеціалізованих підручників, підготовка адаптованих методичних посібників, методичних розробок потребує коштів, спеціальних знань та вмінь викладача та часу на проведення цієї методичної роботи. І ця робота повинна плануватись і здійснюватись заздалегідь.

Перед ЗВО постає питання облаштування корпусів, гуртожитків культурних комплексів вишу для **забезпечення доступності освітнього середовища**:

- прилаштування архітектури приміщень вишу до безбар'єрності (облаштування пандусів, вбиралень, ліфтів, попереджувальні звукові сигнали, позначки тощо);
- забезпечення спеціалізованого технічного супроводу (надання спеціалізованого технічного обладнання для забезпечення доступності освітнього процесу);

- організація інформаційної безбар'єрності навчального процесу та соціального життя ЗВО.

Обов'язковим пунктом у розвитку ЗВО на шляху впровадження інклюзивної освіти є **забезпечення розвитку особистості студента з інвалідністю та його соціалізації**.

Цей пункт розвитку ЗВО включає ряд таких напрямів, як-от: *професійний розвиток*:

- організація для осіб з особливими освітніми потребами практики, стажувань за фахом на різних рівнях навчання, що дасть змогу студентам придбати практичний досвід, покаже можливості застосування своїх теоретичних знань;
- надати інклюзивним студентам під час навчання у ЗВО змогу отримати спеціальну середню освіту в межах фахової підготовки;
- допомогти особам з особливими потребами у формування особистого професійного резюме та налагодити контакти з потенційними роботодавцями для майбутніх інклюзивних випускників.

Щодо наукового розвитку:

- підготовка та залучення інклюзивних студентів до роботи студентських наукових товариств; допомога і навчання у підготовці доповідей, мультимедійних презентацій, виступів перед великою аудиторією;
- розвиток здібностей студентів з особливими освітніми потребами у науково-дослідній роботі, у наукових спілках;
- підготовка та участь інклюзивних осіб у конкурсах студентських наукових робіт, у студентських конкурсах за фахом;
- залучення студентів з інвалідністю до написання наукових статей, сприяння в опублікуванні результатів наукових досліджень у фахових наукових виданнях.

Розвиток творчих талантів інклюзивних студентів та їх фізичний розвиток:

- відкритість усіх творчих гуртків закладу вищої освіти для інклюзивних студентів (танцювальні та вокальні колективи, інтелектуальні клуби, різноманітні секції) з подальшою участю інклюзивних студентів у святкових заходах, творчих конкурсах, концертах і фестивалях;
- реабілітація інклюзивних студентів на базі спортивних комплексів ЗВО;
- організація роботи на базі спортивних комплексів вишу спортивних параолімпійських груп, секцій, змагань;
- залучення здобувачів вищої освіти з ООП до волонтерської діяльності у закладі вищої освіти.

Висновки. Сьогодення вимагає об'єднання спеціальної та масової освіти, реорганізації освітніх послуг, використовуючи найкращі світові практики. Спільні зусилля двох систем освіти в поєднанні дадуть змогу усім громадянам суспільства реалізувати свій творчий потенціал, незалежно від того, чи вважається особа з особливостями в розвитку чи ні. Педагогічні колективи ЗВО повинні бути спрямовані на створенні такого освітнього простору, в якому використовуються оптимальні методи навчання для всіх студентів без винятку. Процес перебудови освітньої системи, безумовно, має відбуватися поступово з професійним відпрацюванням усіх складових.

Перспектива подальших досліджень: враховуючи вищенаведене, подальші дослідження буде доцільно спрямувати на розробку механізмів впровадження описаної методики у практичних умовах, а також аналіз досвіду та результатів застосування означеного плану здійснення інклюзивної освіти для виявлення переваг та недоліків запропонованих заходів з метою їх корекції.

References

1. Kolupayeva AA, Taranchenko OM. *Inklyuzyvna osvita: vid osnov do praktyky* [Inclusive education: from basics to practice]. K: TOV «АТОПОЛ»; 2016. 152 s. [Ukrainian]
2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy №706 vid 1 serpnia 2012. Pro zatverdzhennya Derzhavnoi tsilovoi programy «Natsionalnyi plan diy z realizatsiyi Konventsiiyi pro prava invalidiv» na period do 2020 roku [On approval of the State Target Program “National Action Plan for the Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities” until 2020]. [Ukrainian]. Available from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/706-2012>
3. *Standartni pravyla zabezpechennya rivnykh mozhlyvostey dlya invalidiv. Rezolyutsiya Generalnoi Asambleyi OON №48/96, pryinyata na 48 sesiyi GA OON 20 grudnya 1993* [Standard rules for equal opportunities for people with disabilities. UN General Assembly Resolution №48 / 96, adopted at the 48th session of the UN General Assembly on December 20, 1993]. K: VGSP0 «NAIU»; 2003. - 40 s. [Ukrainian]
4. Salamanskaya deklaratsiya. *Ramki deystviy po obrazovaniyu lits s osobymi potrebnostyami, prinyatyie Vsemirnoy konferentsiye po obrazovaniyu lits s osobymi potrebnostyami: dostup i kachestvo* [Framework for Action on Special Needs Education adopted by the World Conference on Special Needs Education: Access and Quality]. Salamanka. Ispaniya, 1994 Jun 7–10. K; 2000. 21 s. [Russian]

5. Rekomendatsiya Rec (2006) Komiteta Ministrov gosudarstvam-chlenam o Plane deystviy Soveta Evropy po sodeystviyu pravam i polnomu uchastiyu invalidov v obshchestve: uluchshenie kachestva zhizni invalidov v Evrope, 2006-2015 gody [Recommendation Rec (2006) of the Committee of Ministers to Member States on the Council of Europe Action Plan to Promote the Rights and Full Participation of Persons with Disabilities in Society: Improving the Quality of Life of Persons with Disabilities in Europe, 2006-2015]. Utverzhdena Komitetom Ministrov 5 aprelya 2006 goda na 961-m zasedanii postoyannykh predstaviteley ministrov. [Russian]. Available from: http://aupam.narod.ru/pages/zakonodatelstvo/plan_deystviy_soveta_evropih/oglavlenie.html
6. Konventsiya pro prava invalidiv [Convention on the rights of persons with disabilities]. *Rezolyutsiya Generalnoi Asambleyi OON № 61/106, pryinyata na Shistdesyat pershiy sesiyi GA OON 13 grudnya 2006 roku (neofitsiynyi pereklad)*. Vyd-vo Predstavnytstva OON v Ukraini; 2008. - 40 s. [Ukrainian]
7. Kolchenko KO, Nikulina GF. Kontseptualni pidkhody do vprovadzhennya inklyuzyvnoi osvity u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Conceptual approaches to the promotion of inclusive education in the primary foundations]. *Aktualni problemy navchannya ta vykhovannya lyudey z osoblyvymy potrebamy*. 2013;10:12-21. [Ukrainian]
8. *Rukovodyashchye pryntsypy polytyky v oblasti ynklyuzyvnogo obrazovannya* [Guiding principles of policy in the field of inclusive education]. Paris: UNESCO; 2009. 37 s. [Russian]

UDC 378.1:37.013.42-364:376

**Inclusive Education in Higher Education Institutions:
Goals, Objectives, Directions of Development**

Kramar S. B., Zharikov M. Yu., Nazarova D. I., Bondarenko Z. P.

Abstract. *The purpose of the study was to consider the issues of structural, organizational, educational and methodological changes that are needed in higher education in order for it to meet the requirements of working with people with special educational needs.*

The development of the education system directly depends on the level of development of society. «Education should be provided as far as possible, in secondary schools, without any discrimination against children and adults with disabilities» – this was the official position of the European community expressed by UNESCO, the Commission on Human Rights. The ideas of inclusion require radical changes in the educational space from universities.

On the agenda for the implementation of this idea requires a step-by-step implementation of a set of actions aimed at addressing issues related to legal, educational and methodological, staffing of inclusive higher education.

Restructuring universities to work with inclusive students requires changes in the structure of higher education institutions. There is a need to create separate units for the organization of inclusive education: the allocation of a separate deputy head to work with inclusive students; introduction of curators of integrated groups; organization of a preparatory department for children with special educational needs.

Depending on the degree of dysfunction of the special student, work with inclusive students in the higher education institutions can be planned as individual, as part of inclusive groups or as part of integrated groups with other students of higher education. These forms of training can be adjusted depending on the condition of a person with special educational needs, on its adaptation in the team.

Ensuring the development of the personality of a student with a disability and his/her socialization is an obligatory point in the development of higher education institutions on the way to the implementation of inclusive education.

Conclusion. It is necessary to establish contact of inclusive students not only with the teaching staff, but also to ensure the merger of inclusive students with the main student body of the university. The implementation of this association requires the creation of conditions for social, cultural, creative, physical, sports rehabilitation of students with special needs. Programs are needed to attract such students to the life of the higher education institution, to develop their skills, talents, aspirations and motives.

In the future, an important task for the higher education institutions is to provide assistance to graduates with disabilities in employment, which requires extensive outreach among employers, concluding contracts with companies for the employment of inclusive professionals.

Keywords: inclusion, inclusive education, students with special educational needs, higher education institutions.

ORCID and contributionship:

Svitlana B. Kramar : 0000-0002-1285-8771 ^{B,D}

Mykola Yu. Zharikov : 0000-0002-3638-0928 ^B

Daria I. Nazarova: ORCID : 0000-0003-4927-171X ^A

Zoya P. Bondarenko: ORCID : 0000-0003-0739-7007^F

A – Work concept and design, B – Data collection and analysis,

C – Responsibility for statistical analysis, D – Writing the article,

E – Critical review, F – Final approval of the article

CORRESPONDING AUTHOR

Svitlana B. Kramar

Dnipro State Medical University,

Human Anatomy, Clinical Anatomy and Operative Surgery Department

47, Avtozavodska St. Dnipro 49047, Ukraine.

tel:+380963329029, e-mail: kramar.svetlana2017@gmail.com

The authors of this study confirm that the research and publication of the results were not associated with any conflicts regarding commercial or financial relations, relations with organizations and/or individuals who may have been related to the study, and interrelations of coauthors of the article.

Стаття надійшла 03.02.2022 р.

Рекомендована до друку на засіданні редакційної колегії після рецензування